

Reilu, kestävä ja
ilmastoviisas
ruokajärjestelmä

Kohti reilua ruokajärjestelmää:

Ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksiä ilmastopolitiikan keinojen oikeudenmukaisuudesta

Ari Paloviita, Antti Puupponen, Minna Kaljonen, Suvi Huttunen,
Teea Kortetmäki, Riina Tykkyläinen, Anni Turunen ja Kaisa Karttunen

*Reilu, kestävä ja
ilmastoviisas
ruokajärjestelmä*

www.justfood.fi
Twitter: @justfood_stn

S Y K E

Suomen ympäristökeskus

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Tutkimus

u^b

^b
UNIVERSITÄT BERN

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

SUOMEN AKATEMIA
FINLANDS AKADEMI
ACADEMY OF FINLAND

Strategisen tutkimuksen ohjelmien hankkeet saavat rahoitusta strategisen tutkimuksen neuvostolta (STN), joka toimii Suomen Akatemian yhteydessä.

Sisällys

1. Johdanto	5
2. Ryhmäkeskustelut	9
3. Poliittikkakeinojen oikeudenmukaisuus	12
3.1 Maankäytön murrospolku.....	12
3.2 Ruokavalion murrospolku.....	14
3.3 Maatalousteknologian murrospolku.....	16
3.4 Ruokateknologian murrospolku	18
4. Yhteenveto	22
Liite 1: Keskusteluissa esiin nostetut poliittikkakeinot	24

1. Johdanto

Ilmastonmuutoksen hillintä ja siihen sopeutuminen vaativat suuria muutoksia ruokajärjestelmässä. Muutosten laajuuden vuoksi on aiheellista puhua koko järjestelmän siirtymästä eli ruokamurroksesta. Ilmastotavoitteiden saavuttaminen ja siirtyminen kestävämpään ja terveellisempään ruokajärjestelmään vaativat merkittäviä muutoksia läpi ruokaketjun tuotannosta kulutukseen, valmistuksesta hävikkiin ja kansainvälisestä kaupasta mainontaan.¹

Ruokajärjestelmän toimet eivät yksin ratkaise ilmastonmuutosta, eivät myöskään yksin kansalliset toimenpiteet. Ilmastonmuutos kuitenkin vaikuttaa monin tavoin ruoan tuotannon edellytyksiin eri puolilla maailmaa. Kestävän ruoan saannin takaaminen vaatii siten sekä hillintä-että sopeutumistoimia.

Suomessa peltomaan käytön muutokset, peltojen hiilivarannosta huolehtiminen ja ruokavaliomuutokset ovat tehokkaita tapoja pienentää ruokajärjestelmän ilmastovaikutuksia. Turve maiden päästöjen vähentäminen on erityisen tärkeää, koska ne muodostavat yli puolet maatalouden kaikista kasvihuonekaasupäästöistä (CO₂-ekv) Suomessa². Tuotantotapojen muutoksilla voidaan vaikuttaa peltojen hiilivarantoon, samoin eläinten lannasta ja märehimisestä syntyviin päästöihin.

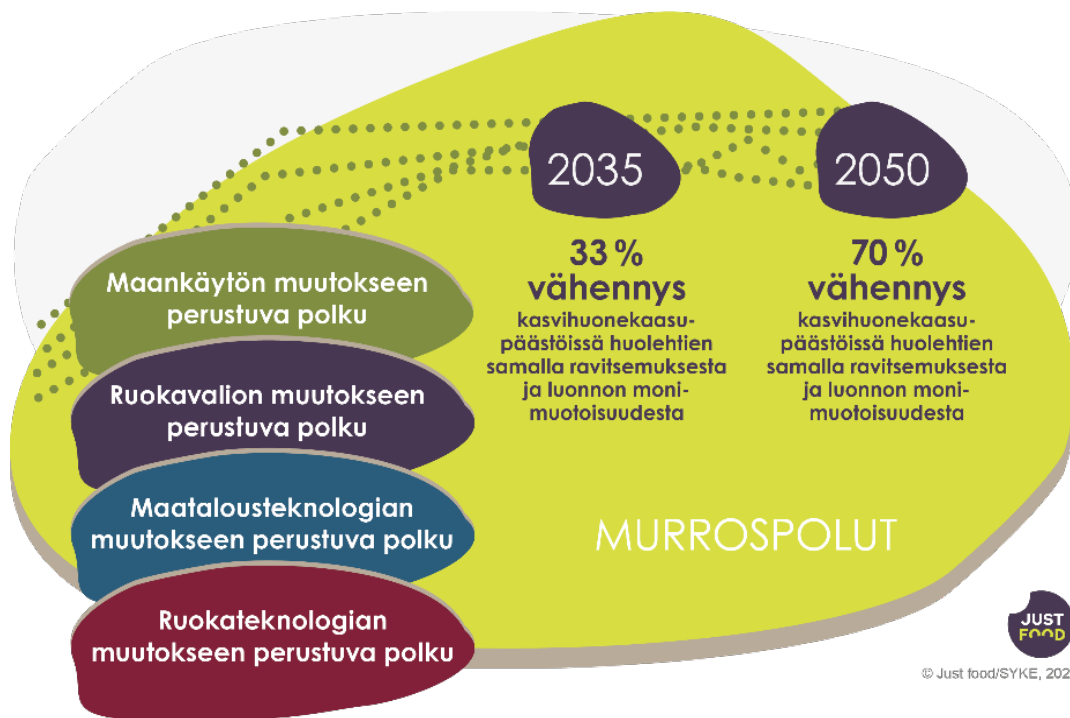
Ruoan kulutuksen päästöt vähenisivät merkittävästi kasvi- ja kalapainotteisemmalla ruokavaliolla, mikä parantaisi myös ruokavaliion terveellisyyttä³. Resurssitehokkuuden näkökulmasta on tärkeää vähentää ruokahävikkiä. Uudet ruokateknologiat voivat myös tarjota ratkaisuja, joiden vaikutuksia emme vielä pysty täysin arvioimaan.

Näitä erilaisia toimia voidaan eritellä ja tarkastella murrospolkujen avulla. Reilu ruokamurros eli Just food -hankkeessa olemme kiteyttäneet tarvittavat toimet neljään toisiaan täydentävään murrospolkuun: 1) maankäytön muutokset; 2) ruokavaliomuutokset; 3) maatalousteknologian muutokset ja 4) ruokateknologian muutokset (kuva 1). Murrospolut eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan auttavat jäsentämään yllä mainittujen toimien päästövähennysmahdollisuuksia ja arvioimaan toimien hyväksyttävyyttä. Murrospolkujen lähtökohtana on tavoite, että vuoteen 2035 mennessä ruokajärjestelmän ilmastopäästöjä vähennettäisiin ainakin kolmanneksella. Päästöjen vähentäminen voimakkaammin vuoteen 2050 mennessä vaatii radikaalimpia ja laajempia muutoksia läpi koko ruokajärjestelmän.

¹ Kaljonen, M. Huttunen, S. Karttunen, K. Kortetmäki, T., Niemi, J. Salminen, J. Saarinen, M. Valsta L. 2020. Reilu ruokamurros vaatii eri tavoitteita yhteensovittavaa politiikkaa ja laajaa osallistumista. Poliittikasuosituksia reiluun ruokamurrokseen. Just Food Policy brief, lokakuu 2020. https://is-suu.com/suomenymparistokeskus/docs/justfood-policybrief_fi_10-2020_screen

² Karttunen, K., Berninger, K., Granholm, K. Huttunen, S. Kekkonen, H., Lehtonen, H. Lähteenmäki-Uutela, A. Lötjönen, T., Mattila, T., Miettinen, A., Niemi, J. Regina, K., Savikurki, A. Sorvali, J. Söderlund, S. Kaljonen, M. Mäkipää, R. 2021. Maaperä osana ilmastoratkaisua – maatalouspolitiikkauudistus edistämään ilmastoviisasta maataloutta. Luonnonvarakeskus Policy Brief 3/2021. <https://ju-kuri.luke.fi/handle/10024/547396>

³ Saarinen, M., Kaljonen, M., Niemi, J., Antikainen R., Hakala K., Hartikainen H., Heikkinen J., Joensuu K., Lehtonen H., Mattila T., Nisonen S., Ketoja E., Knuuttila M., Regina K., Rikkonen P., Seppälä J., Varho V. 2019. Ruokavaliomuutoksen vaikutukset ja muutosta tukevat politiikkayhdistelmät. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019: 47. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161742>

Kuva 1. Murrospolut ruokajärjestelmän ilmastovaikutusten hillintään.

Murros kestävämpään ruokajärjestelmään ei tapahdu itsestään, vaan sen tueksi tarvitaan aktiivista ruokapolitiikkaa, niin julkisen kuin yksityisen sektorin toimia. Myös kansalaiset ja järjestöt voivat toimia suoraan ruokajärjestelmän kestävyys edistämiseksi. Osa murrosta edistäväistä toimista sekä itse murros muuttavat merkittävästi olemassa olevaa ruokajärjestelmää. Väistämättä jotkut hyötyvät näistä muutoksista enemmän kuin toiset, ja murros tuottaa myös häviäjiä. Kestävää ruokamurrosta koskevia politiikkatoimia suunniteltaessa ja toteutettaessa onkin hyvä tarkastella toimien oikeudenmukaisuutta⁴. Olemme Reilu ruokamurros -hankkeessa kehittäneet periaatteita reilun ruokamurroksen arviointiin ja tukemiseen⁵. Nämä edelleen muokattavina olevat periaatteet on kirjattu laatikkoon 1.

Ensimmäinen oikeudenmukaisuuden periaate korostaa jokaisen oikeutta ruokaan ja hyvään ravitsemukseen. Ilmastotoimia suunniteltaessa on huolehdittava, että tämä tavoite ei vaarannu. Parhaimmillaan ilmastotoimet tukevat terveellistä syömistä. Tämän lisäksi ruokajärjestelmän on tarjottava mahdollisuudet riittävään toimeentuloon. Ilmastotoimia suunniteltaessa on arvioitava niiden vaikutukset maatalouteen, mutta myös elintarviketeollisuuden yrityksiin

⁴ Kivimaa, P. Huttunen, S. Lähteenmäki-Uutelala, A. Heikkinen, M., Juhola, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J. Lund, P. Näkkäläjärvi, K. 2021. Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa? Keskustelunavaus Suomen ilmastopaneelin julkaisuja 2/2021. <https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/06/ilmastopaneelin-julkaisuja-2-2021-kuinka-oikeudenmukaisuus-voidaan-huomioida-ilmastopolitiikassa.pdf>

⁵ Tribaldos T. ja Kortetmäki T. 2021. Developing principles and criteria for just transition in food systems: a transdisciplinary endeavor. In Schübel, H. & Wallimann-Helmer, I. (toim.). Justice and food security in a changing climate. https://doi.org/10.3920/978-90-8686-915-2_22

ja työntekijöihin eri sektoreilla ja alueilla. Ilmastotoimia on arvioitava ja suunniteltava niin, että ne tukevat myös luonnon monimuotoisuutta eivätkä aiheuta muuta ympäristöhaittaa.

Seitsemän näkökulmaa ruokajärjestelmän kestävyysmurroksen oikeudenmukaisuuteen

1. Oikeus ruokaan ja hyvään ravitsemukseen: Kestävyysmurros tukee tai edistää ruokaturvaa ja kaikkien yhtäläistä mahdollisuutta hankkia turvallista ja ravitsevaa ruokaa. Ruokajärjestelmä sietää häiriöitä niin, ettei ruokaturva vaarannu.
2. Oikeudenmukaiset rakenteet: Murroksen tuottamat ja tukemat toimijasuhteet, hyötyjen ja haittojen jakautuminen toimijoiden välillä ja murroksen luomat työpaikat ovat eri osapuolille reiluja. Ruokajärjestelmä tarjoaa toimeentulon mahdollisuuksia erilaisille ja erikokoisille toimijoille.
3. Globaali oikeudenmukaisuus: Kestävyysmurrosta edistävät toimet eivät heikennä ruokaturvaa, toimeentulon mahdollisuuksia tai luonnon monimuotoisuutta muualla maailmassa.
4. Ekologinen eheys ja monimuotoisuus: Ruoantuotannon haittavaikutukset ekosysteemeihin sekä maan, veden ja ilman laatuun eivät voimistu. Vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen ovat neutraaleja tai positiivisia ja pitkällä aikavälillä positiivisia.
5. Päätöksenteon oikeudenmukaisuus: Päätöksentekoprosessit ovat läpinäkyviä, osallistavia ja tarjoavat erilaisille näkemyksille yhtäläisen mahdollisuuden tulla kuulluksi. Päätökset eivät voimista valtasuhde-eroja.
6. Tiedollinen tasa-arvo: Ruokaketjujen sosiaalisista ja ympäristöllisistä vaikutuksista on tarjolla luotettavaa, vapaasti saatavilla olevaa tietoa päätöksenteon ja omien valintojen tueksi. Koulutus tukee yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden yhtäläisiä muutosvalmiuksia.
7. Sosiokulttuurinen yhdenvertaisuus: Julkinen keskustelu ja instituutioiden toiminnassa heijastuvat arvot ilmentävät ihmisten yhtäläistä arvokkuutta sekä erityistarpeiden ja vähemmistöryhmien huomioon ottamista. Ruokajärjestelmä kunnioittaa eläimiä itsessään arvokkaina olentoina.

Laatikko 1. Ruokamurroksen oikeudenmukaisuusperiaatteet.

Ruokamurroksen hyödyt ja haitat eri tavoin kohtaavilla ryhmillä on oltava tasavertainen mahdollisuus osallistua ilmastotoimien kehittämiseen ja niistä sopimiseen. Tiedollisen tasa-arvon periaate tukee päätöksenteon oikeudenmukaisuutta. Eri sosiokulttuuristen ryhmien yhdenvertaisuus ja erityistarpeet on otettava huomioon, mikä koskee erityisesti haavoittuvia ja vähemmistöryhmiä. Kestävyysmurrosta Suomessa edistävät toimet eivät myöskään saa heikentää ruokaturvaa, toimeentulon mahdollisuuksia tai luonnon monimuotoisuutta muualla maailmassa.

Monet laatikossa 1 esitetyistä oikeudenmukaisuuden periaatteista eivät toteudu nykyisessä ruokajärjestelmässä, mikä korostaa edelleen ruokamurroksen tarpeellisuutta. Parhaimmillaan

kestävyysemurros tarjoaa mahdollisuuden olemassa olevien epäoikeudenmukaisuuksien korjaamiseen. Ruokamurroksen oikeudenmukaisuuden pohdinta voi siis auttaa tunnistamaan erityishuomiota vaativia kohtia ilmastotoimien suunnittelussa ja toteutuksessa. On kuitenkin muistettava, että oikeudenmukaisuuden toteutumiselle ei ole olemassa lopullista totuutta, vaan se on koko ajan neuvottelun kohteena. Avoin ja moniulotteinen keskustelu oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksista onkin yksi tärkeä reilun ruokamurroksen osatekijä.

Reilu ruokamurros -hankkeessa olemme halunneet tukea avointa ja pohdiskelevaa keskustelua monella eri tasolla. Tässä raportissa vedämme yhteen ruokajärjestelmän toimijoiden esiintuomia näkökohtia oikeudenmukaisuudesta, jotka vaativat huomiota eri murrospolkuja koskevien politiikkatoimien suunnittelussa ja toteutuksessa. Yhteenveto perustuu keväällä 2021 järjestettyjen ryhmäkeskustelujen sarjaan, johon osallistui yhteensä yli 70 henkilöä. Esittelemme seuraavassa luvussa tarkemmin ryhmäkeskustelujen rakenteen ja osallistujat. Tämän jälkeen tiivistämme keskustelujen annin murrospoluihin. Lopuksi tarkastelemme yleisesti keskustelujen antia oikeudenmukaisen ruokamurrospolitiikan tekemiselle.

2. Ryhmäkeskustelut

Järjestimme yhteensä 13 ryhmäkeskustelua helmi-toukokuussa 2021. Keskustelujen apuna käytimme Reilu ruokamurros -hankkeessa muotoiltuja murrospolkuja (kuva 1) ja oikeudenmukaisen ruokamurroksen periaatteita (laatikko 1). Järjestimme keskustelut niin, että kukin ryhmä keskittyi yhteen murrospolkuun kerrallaan.

Keskustelijoille esitetty kysymys oli miten 1) maankäytön; 2) ruokavalioiden tai 3) maatalous- ja 4) ruokateknologian muutokset vaikuttavat ruokamurroksen reiluuteen ja millä keinoilla muutoksia tai teknologioita voidaan edistää oikeudenmukaisesti. Lisäksi kullakin ryhmällä oli erilainen painotus politiikkakeinojen suhteen. Jokaisessa murrospolussa yksi ryhmä keskusteli julkisista politiikkakeinoista eli valtion ja julkisen sektorin keinoista ja toimenpiteistä, yksi ryhmä yksityisistä politiikkakeinoista eli yritysten ja yksityisen sektorin keinoista ja kolmas ryhmä aiempien ryhmien pohjalta julkisista ja yksityisistä politiikkakeinoista kokonaisuutena. Maankäytön murrospolun osalta järjestimme kaksi ryhmäkeskustelua julkisista politiikkakeinoista.

Tarkoituksena oli muodostaa moniäänisiä keskusteluryhmiä. Keskusteluihin osallistui maatalousyrittäjiä sekä elintarviketeollisuuden, ruokapalveluiden ja kaupan edustajia, järjestöjen ja yhdistysten edustajia, samoin tutkimus- ja kehitystoiminnan sekä koulutusorganisaatioiden edustajia ja viranomaisia (taulukko 1). Kutsuimme mukaan myös ympäristöjärjestöjen edustajia, mutta emme onnistuneet saamaan heitä osallistujiksi. Etujärjestöt, elintarvikeyritykset ja maatilat olivat vahvimmin edustettuina keskusteluissa. Alueellisesti keskustelijat tulivat eri puolilta Suomea. Kuitenkin noin puolet heistä oli Uudenmaan alueelta.

Neljään maankäyttöryhmään osallistui yhteensä 19 henkilöä. Neljäntenä järjestetyn ryhmän keskustelijoille lähetettiin etukäteen Reilu ruokamurros -hankkeessa tehtyjen maankäyttömallinnusten tuloksia keskustelun pohjaksi. Kolmeen ruokavalioryhmään osallistui yhteensä 18 henkilöä. Näistä kolmannen ryhmän keskustelijoille lähetettiin etukäteen Reilu ruokamurros -hankkeessa tehtyjen ruokavaliomallinnusten tuloksia keskustelun pohjaksi. Kolmeen maatalousteknologiaryhmään osallistui yhteensä 16 henkilöä ja kolmeen ruokateknologiaryhmään yhteensä 18 henkilöä.

Taulukko 1. Ryhmäkeskusteluihin osallistuneet tahot.

Fokusryhmä	Osallistujia	Alueet	Toimijat	Toiminnot
Maankäyttö - julkinen I	4	Keski-Pohjanmaa, Keski-Suomi, Pirkanmaa, Kanta-Häme	etujärjestö, maatila, neuvontajärjestö, aluehallinto	maatalous (3), biotalous
Maankäyttö – julkinen II	6	Keski-Pohjanmaa, Etelä-Pohjanmaa, Keski-Suomi, Etelä-Savo,	maatila (3), valti-onhallinto, aluehallinto, etujärjestö	maatalous (5), kaavoitus

		Varsinais-Suomi, Uusimaa		
Maankäyttö - yksityinen	4	Keski-Suomi (2), Etelä-Pohjanmaa, Uusimaa	maatila (2), etujärjestö, elintarvikeyritys	maatalous (3), elintarviketeollisuus
Maankäyttö - yhdistelmä	5	Uusimaa (2), Pohjois-Savo, Keski-Suomi, Pirkanmaa	etujärjestö (2), maatila, koulutus- tai tutkimus, valtionhallinto	maatalous (5)
Ruokavaliot - julkinen	6	Uusimaa (4), Keski-Suomi, Varsinais-Suomi	elintarvikeyritys (2), etujärjestö (2), kansalaisjärjestö, kunnalliset ruokapalvelut	elintarviketeollisuus (2), ruokakulttuuri (2), puutarha-ala, ruokapalvelu
Ruokavaliot - yksityinen	7	Uusimaa (5), Etelä-Pohjanmaa, Etelä-Savo	etujärjestö (2), elintarvikeyritys, vähittäiskauppa, ruokapalveluyritys, terveysjärjestö, yleishyödyllinen yhdistys	maatalous, puutarha-ala, kala-ala, elintarviketeollisuus, kauppa, ruokapalvelu, terveysala
Ruokavaliot - yhdistelmä	5	Uusimaa (3), Etelä-Pohjanmaa, Keski-Suomi	valtionhallinto, etujärjestö, säätiö, ruokapalveluyritys, kunnalliset ruokapalvelut	ruokapalvelu (2), ruokakulttuuri, kulutus, koulutus
Maatalousteknologia - julkinen	6	Uusimaa (5), Etelä-Pohjanmaa	etujärjestö (2), neuvontajärjestö, koulutus- ja tutkimusorganisaatio, elintarvikeyritys, ammattilehti	maatalous (4), puutarha-ala, elintarviketeollisuus
Maatalousteknologia - yksityinen	5	Pohjois-Karjala (2), Keski-Pohjanmaa, Keski-Suomi, Uusimaa	etujärjestö, neuvontajärjestö, koulutus- ja tutkimusorganisaatio, vähittäiskauppa, yritys	maatalous (3), kauppa, biotalous
Maatalousteknologia - yhdistelmä	5	Uusimaa (2), Kainuu, Etelä-Savo, Kanta-Häme	yritys, valtionhallinto, koulutus- ja tutkimusorganisaatio, etujärjestö, maatila	maatalous (4), maatalous- ja konekauppa

Ruoka- teknologia - julkinen	4	Uusimaa (3), Etelä-Pohjan- maa	elintarvikeyritys (2), etujärjestö, säätö	elintarvike- teollisuus (3), ympäristöala
Ruoka- teknologia - yksityinen	7	Uusimaa (5), Satakunta, Kymenlaakso	elintarvikeyritys (3), vähittäis- kauppa, tutkimus- laitos, aluehal- linto, säätö	elintarvike- teollisuus (3), ruokajärjes- telmä, maa- seutu, maata- lous, kauppa
Ruoka- teknologia - yhdistelmä	7	Uusimaa (4), Lappi, Kanta- Häme, Varsin- nais-Suomi	etujärjestö (2), yritys (2), maatala, valtionhallinto, kunnalliset ruoka- palvelut	maatalous, pa- nostuotanto, ruokateknolo- gia, kauppa, ruokapalvelu, kulutus, rahoit- us
13 Fokus- ryhmää	71			

Keskustelut järjestettiin Teamsissa. Jokainen keskustelu kesti noin kaksi tuntia. Osallistujat rekrytoitiin henkilökohtaisella sähköpostikutsulla. Kutsuja lähetettiin yhteensä 224 kappaletta, ja fokusryhmiin osallistui lopulta 71 henkilöä. Kussakin fokusryhmässä oli 4-7 keskustelijaa. Keskustelut tallennettiin digitaalisesti ja ne litteroitiin. Raportoinnissa on esitetty joitakin suoria sitaatteja ryhmäkeskusteluista. Lisäksi raporttitekstissä on merkitty lainausmerkeillä joitakin sanoja, joita keskustelijat ovat käyttäneet.

Vaikka keskustelujen teemat olivat vaikeita ja myös osin jännitteisiä, keskustelut olivat erittäin hyvähenkisiä ja rakentavia. Kaikille keskustelijoille oli lähetetty etukäteen tietoa kyseisen murrospolun sisällöstä sekä yleinen seitsenkohtainen lista Reilu ruokamurros -hankkeessa kehitetyistä oikeudenmukaisuuden periaatteista. Yleisesti keskustelijat pitivät oikeudenmukaisuuden näkökulmaa erittäin hyvänä ja tärkeänä lähestymistapana ruokamurroskeskusteluun. Tässä tiivistelmässä keskustelut on kuvattu murrospoluittain ja liitteeseen on koottu taulukko, jossa on listattu keskusteluissa esiin nostetut politiikkakeinot.

3. Poliittikakeinojen oikeudenmukaisuus

3.1 Maankäytön murrospolku

Maankäytön murrokseen keskittyvissä ryhmäkeskusteluissa korostettiin nurmiviljelyn merkitystä Suomen maataloudelle. Keskusteluissa painotettiin myös maatilojen keskeistä roolia päästöjen vähentäjänä esimerkiksi hiiliviljelyn avulla. Keskustelijat pohtivat erityisesti keinoja, joilla turvemaiden käyttöä voitaisiin muuttaa vähäpäästöisemmiksi reilulla tavalla. Keskustelijat korostivat erityisesti alueellisen oikeudenmukaisuuden huomioimista ja tilojen välisen eriarvoistamisen välttämistä turvepeltopolitiikassa.

Nykyisten turvepeltojen käytön kieltämistä, rajoittamista tai sääntelyä keskustelijat eivät pitäneet oikeudenmukaisina keinoina. Sen sijaan taloudelliset kannustimet ja informaatio-ohjaus, kuten esimerkiksi neuvonnan kehittäminen, saivat heiltä laajaa kannatusta. Samoin keskusteluissa painotettiin ohjauksen kohdistamista tilatasolle ja tilojen mahdollisuuksia valita heille sopivimmat keinot. Turvemaiden päästöjen vähentämisessä viljelyteknisinä keinoina keskustelijat nostivat esiin kerääjäkasvit, säätösalaajituksen, kosteikkoviljelyn, talviaikaisen kasvi-
peitteisyyden, suorakylvön ja pitkäikäiset nurmet. Metsitys nähtiin myös hyvänä keinona hankalasti viljeltävillä peltolohkoilla.

Turvemaiden käyttökieltoja osa keskustelijoista ei hyväksynyt yksityisomaisuuden suojaan ja tasavertaisuuteen vedoten. Lisäksi keskusteluissa korostettiin turvepeltojen merkitystä sadon turvaajana kuivina kesinä ja kotimaisen huoltovarmuuden huomioimista politiikkakeinoja mietittäessä.

"Tietyst tää yksityisen maan, tai yksityisomaisuudensuoja ja tasavertaisuus mihin tahansa omistukseen ja minkä tahansa asian käyttöön niin, täytyy olla jollakin lailla realistista ja yhteismitallista."
(viljelijä)

Keskusteluissa turvepeltojen viljely linkitettiin maidon- ja lihantuotannon "jatkuvaan syyllistämiseen" ja turvepeltojen omistajien "maalittamiseen" osana "ilmastohysteriaa".

Keskustelijat myös muistuttivat, että turvepeltojen käyttömuutosten taloudellinen tukeminen voi johtaa niiden epäreiluun suosimiseen, kuten peltojen hintojen ja vuokrien kasvuun tai tiettyjen tukimuotojen liialliseen houkuttelevuuteen. Lisäksi moni keskustelija halusi siirtää tukipolitiikan fokusta aktiivisen ruoantuotannon tukemiseen sen sijaan, että tuetaan "ei-mitään tekemistä" tai "hömppäviljelyä".

Keskustelijoiden mielestä tilojen välisen yhteistyön vahvistaminen olisi ratkaisu moneen ongelmaan. Sitä tarvittaisiin esimerkiksi nurmien paremmassa hyödyntämisessä ja biokaasutuotannossa. Tällä hetkellä tuotannon keskittymät ja pitkät välimatkat kuitenkin hankaloittavat yhteistyötä. Tuotannon monipuolisuus alueellisesti olisi tärkeää myös tästä näkökulmasta.

Tilojen hiilensidonnan tukemiseen keskustelijat suhtautuivat pääasiassa myönteisesti. He korostivat, että hiililaskureita ja hiilipäästöjen arviointia on kehitettävä edelleen. Laskelmiin

liittyvät epävarmuudet herättivät keskustelijoissa huolta. Tuotannon edustajat pitivät monesti maatilakohtaisia hiililaskelmia epäoikeudenmukaisina, mikäli maatila ei voi kompensoida ruoantuotannosta syntyviä hiilipäästöjä tilan metsien hiilensidonnalla. Heidän mielestään tila pitäisi ymmärtää tässäkin mielessä yrityskokonaisuutena, joka koostuu sekä ruoantuotannosta että metsätaloudesta. Lisäksi keskustelijat toivoivat hiililaskelmien suhteuttamista tilan tuotantomääriin ja nurmien hiilensidonnan huomioimista laskelmissa.

Kokonaisuutena maankäytön politiikkakeinoihin keskustelijat kaipasivat laajaa valinnanmahdollisuutta sekä ohjauksen alueellisuutta ja paikallisuutta. Monipuolisempi politiikkakeinovalikoima antaisi paremmat mahdollisuudet tila- tai aluekohtaisiin ratkaisuihin. Julkisen politiikan puolella ”tukitarjotin” ja yksityisen politiikan puolella vastuullisuuden ”työkalupakki” voisivat sisältää maankäytön muutoksiin kannustavia elementtejä. Maatalouspolitiikkaan he toivoivat enemmän pitkäjänteisyyttä, jatkuvuutta ja ennakoitavuutta.

”On se toimenpidelistaus mitä hyvänsä nii toivoisin et siel huomioidaan monivaikutteisuus mut ehdottomasti myös se et niis on valinnanvapautta tilakohtaisesti. Tilat o niin erilaisii eri alueilla.”
(tuottajajärjestö)

Murrospolun päätulokset on tiivistetty taulukkoon 2. Tuloksia tarkasteltaessa on hyvä huomioida, että maankäyttömurrospolun toimet koskettavat tuottajia suoraan; he myös osoittivat suurinta kiinnostusta osallistua järjestämiimme ryhmäkeskusteluihin. Vaikka tarjosimme laajalle toimijajoukolle mahdollisuutta osallistua eri ryhmien keskusteluun, muiden toimijoiden edustus oli vähäisintä juuri maankäyttöä käsitelleissä ryhmissä. Tämä on muistettava arvioitaessa esille nostettuja oikeudenmukaisuusnäkökohtia.

Taulukko 2. Maankäytön murroksen keskusteluista tunnistetut keskeiset oikeudenmukaiset politiikkakeinot ja oikeudenmukaisuuden perusteet.

Politiikkakeinot	Oikeudenmukaisuus
Tilojen erilaiset tarpeet huomioivat, joustavat keinot	Tasa-arvo erilaisten, aktiivisesti ruokaa tuottavien tilojen ja alueiden välillä
Tuet ja neuvonta (julkinen ja yksityinen) <ul style="list-style-type: none"> erilaiset viljelytavat kohdennus ruokaa tuottaville aktiivisille viljelijöille 	Ansioperustainen jako (ruuan tuotanto, toteutetut toimenpiteet) Ilmastovaikutusten ohella myös muiden vaikutusten huomiointi tärkeää
Tilojen välisen yhteistyön tukeminen	Kansallinen ja paikallinen näkökulma
Ei rajoitteita orgaanisten maiden viljelylle (Ei myöskään tukia, jotka hyödyttävät orgaanisten maiden viljelijöitä).	Poliittikan jatkuvuus ja ennakoitavuus Oikean päästötiedon käyttö päätöksenteon perustana.

3.2 Ruokavalion murrospolku

Ruokavaliomurrokseen liittyen keskustelijat pohtivat erityisesti keinoja, joilla ruokavalioita saataisiin ohjattua kasvipainotteisemmiksi. Tässä yhteydessä keskustelijat nostivat esiin erilaisten ryhmien, kuten miesten, lasten, nuorten, sairaiden ja vanhusten tarpeet sekä alueelliset ja sukupolvien väliset erot ruokakulttuurissa. Samoin keskusteluissa painotettiin keinojen käyttöönottoa pienin askelin sekä terveys- ja ympäristönäkökulmien vahvempaa integrointia murroskeskustelussa.

Julkisten politiikkakeinojen keskiössä keskustelussa olivat ravitsemussuositukset, joiden soveltamisessa kunnilla ja julkisilla ruokapalveluilla on merkittävä rooli. Julkisten ruokapalveluiden tekemä tuotekehitystyö sekä palvelumuotoilu yhteistyössä teollisuuden ja järjestöjen kanssa oli keskustelijoiden mielestä tärkeää. Esimerkiksi kouluja ja sairaaloita palvelevien suurkeittiöiden tulisi panostaa kestävien vaihtoehtojen houkuttelevuuteen. Samalla ruokapalveluiden käyttäjiä tulisi informoida aterioiden ympäristövaikutuksista kokonaisvaltaisesti pelkien hiilijalanjälkitietojen sijaan.

Toisaalta keskustelijat kaipasivat sekä EU:n että valtion panostusta vertailukelpoisen tiedon saatavuuden parantamiseksi ja hiilijalanjälkilaskennan yhtenäistämiseksi. Ylipäänsä keskustelijat toivoivat kaikkiin toimijoihin kohdistuvaa ruoan parempaa arvostusta. Erityisesti tuottajien edustajat toivoivat arvostuksen näkyvän myös ruoan hinnassa. Samalla keskusteluissa tunnistettiin, että kotitaloudet käyttävät ruokaan rahaa vähemmän kuin aikaisemmin. Toisaalta kuluttajat ovat ruoan hinnan suhteen eriarvoisessa asemassa.

Koulujen tekemän ruokakasvatuksen keskustelijat näkivät yhtä lailla tärkeänä. Ruokailu- ja opetustilojen valmiudet ruokavaliomurroksen edistämiseksi tulisi heidän mielestään huomioida jo investointipäätöksissä ja rakennusvaiheessa. Toisaalta kuntien taloudellisissa voimavaroissa on eroja siinä, miten ruokailuun ja sen kestävyteen voidaan panostaa. Keskusteluissa ehdotettiin muun muassa ruokakasvatuksen liittämistä julkisiin hankintasopimuksiin.

Viestinnän positiivisuus ilman syylistämistä sekä ihmisten erilaisten pystyvyyksien ja kuluttajaryhmien välisen eriytymisen huomiointi ovat keskustelijoiden mukaan tärkeitä elementtejä ruokamurroksen oikeudenmukaisuudessa.

"Oikeudenmukaisuuden näkökulmasta varsinkin tähän ruokakeskusteluun ois tosi tosi tarpeen tuoda ihmisten erilaiset pystyvyydet ja, mielenterveyden haasteet ja, valtava osa suomalaista on sairastunu esimerkiksi historiassaan syömishäiriöön jolloin tällanen ruokaan keskittyvä puhe voi olla erityisen kuormittavaa. Et siellä kaikki ruoan vaihtaminen ja toisaalta sen tiedon tunkeminen ihmisille, joille se voi olla tosi kuormittavaa, niin pitäis myös huomioida tässä keskustelussa." (elintarvikeyritys)

Toisaalta osa keskustelijoista arveli, että kuluttajilla ei ole riittävästi tietoa esimerkiksi maataloilla ja ruokapalveluissa tehtävästä työstä. Viestintää tarvitaan siis myös muuttamaan mahdollisesti virheellisiä mielikuvia.

Keskustelijat pohtivat myös ruokapalveluyritysten ja kaupan roolia ruokavalioiden ohjaamisessa hankintapäätösten, markkinoinnin ja tuuppaamisen (nudging) keinoin. Yksityisen sektorin keinoina korostuivat tuotekehitys ja esimerkiksi helppokäyttöisten, kasviksia sisältävien valmisruokien kehittäminen. Yritykset voivat myös kouluttaa laitoskeittäjiä esimerkiksi reseptiikassa.

Kasviperäisten tuotteiden hinnoittelun keskustelijat näkivät oikeudenmukaisuuskysymyksenä silloin, kun se vaikuttaa erilaisissa sosioekonomisissa asemissa olevien ihmisten mahdollisuuksiin hankkia ruokaa. Toisaalta keskustelijat katsoivat erityisesti eläinperäisten tuotteiden olevan jo liiankin edullisia. Tällä on vaikutusta eläin- ja kasviperäisen ruoan suhteeseen ruokavaliossa.

Yksityisten politiikkakeinojen osalta keskusteltiin myös hiililaskureiden kehittämisestä ja käytöstä. Esimerkkinä mainittiin kaupan tarjoama ostoskorin hiilijalanjälkitieto. Toisaalta keskustelijat kaipasivat enemmän ja täsmällisempää tutkimusta ilmastopäästöihin liittyvän tiedon saamiseksi ja sen luotettavuuden parantamiseksi. Keskustelijoiden mukaan hiililaskennasta tulee oikeudenmukaisuuskysymys silloin, jos puutteellista tai vertailukelvotonta tietoa käytetään politiikkakeinojen pohjana. Tällöin tietoa voidaan käyttää tarkoitushakuisesti ja eri tavalla tulkiten. Kaikkien kaupan tuotteiden ilmastomerkintää keskustelijat eivät pitäneet mielekkäänä johtuen tuotteiden suuresta määrästä ja merkintäprosessin kalleudesta.

Ruokavaliomurroksen vaikutukset kotimaiseen alkutuotantoon ja lähituotteiden käyttöön nousivat keskusteluissa runsaasti esiin. Ruokavaliomurros voi vaikuttaa mahdollisuuksiin harjoittaa tiettyjä elinkeinoja sekä ylläpitää toimeentuloa ja työpaikkoja alkutuotannossa ja elintarviketeollisuudessa.

Kotimaisten kasviproteiinien saatavuuden parantaminen ja soijan vaihtoehtojen kehittäminen näyttäytyivät keskustelijoille olennaisena keinona yhdistää kuluttajien ja tuottajien intressit. Useiden keskustelijoiden mielestä kotimaisesta ruoantuotannosta tulisi pitää huolta, mutta vastakkainasettelua kotimaisen ja tuontiruoan välille ei haluttu, sillä osassa puheenvuoroja tuontia pidettiin tärkeänä kotimaisen tuotannon täydentäjänä ja kysynnän ylläpitäjänä läpi vuoden.

"Me ollaan nähty tämmönen ilmiö ihan datan kautta että kun me lähdetään siirtymään kohti kasvi- ja kalapohjaisuutta eli meillä käy datan pohjalta niin et kotimaisuusaste lähtee tippumaan. Tässä mun mielestä sit pitää nyt sitä murrosta juuri miettiä ja sitä polkua. Ja olen viisaampien kanssa keskustellut tästä, että nää kotimaiset kasviproteiinit että, kuinka haastavaa se sitten viljelypuolella on. Tää on yks semmonen mitä pitää miettiä." (kauppa)

Yhdessä ryhmässä kyseenalaistettiin murrospolun lähtöoletus kasvipainotteisemman ruokavaliomielekkyydestä viittaamalla ruokavaliomuutosten vähäisiin ilmastovaikutuksiin verrattuna maankäytön vaikutuksiin sekä tarpeeseen puhua ruokavaliomielekkyydestä

kokonaisvaltaisesti. Toivottiin myös yksittäisten raaka-aineiden vastakkainasettelun vähentämistä. Lisäksi ryhmissä viitattiin kasvisten käytön lisäämisen haasteisiin palkokasvien viljelystä niiden sulavuuteen.

Taulukko 3. Ruokavaliomurroksen keskusteluista tunnistetut keskeiset oikeudenmukaiset politiikkakeinot ja oikeudenmukaisuuden perusteet.

Politiikkakeinot	Oikeudenmukaisuus
<p>Erilaiset pehmeät informaatio-ohjaukseen liittyvät keinot, tuuppaus</p> <ul style="list-style-type: none"> Tiedon saatavuus, koulutus, hiilijalanjäljen laskenta Tuuppaus eri yhteyksissä: kauppa, ruokapalvelut, kouluruokailu <p>Kaupunkien ja yritysten asettamat tavoitteet ja niihin kytkeytyvä kehitystyö ratkaisujen löytämiseksi.</p>	<p>On tärkeää tunnustaa vaikutukset</p> <ul style="list-style-type: none"> Maataloustuottajiin Erilaisiin kuluttajaryhmiin (nuoret, vanhukset, vammaiset, erilaiset sosioekonomiset asemat jne.) Erilaisiin kuntiin ja alueisiin <p>Tasapuolisuus ruokajärjestelmän eri toimijoiden kesken</p> <p>Myös muiden kuin ilmastovaikutusten yhtäaikainen huomiointi</p> <p>Oikea tieto ja oikeus tietoon</p> <p>Kotimaisten ja tuontielintarvikkeiden välinen suhde.</p>

3.3 Maatalousteknologian murrospolku

Keskustelu maatalousteknologisen murroksen oikeudenmukaisuudesta tiivistyi reilujen arvoketjujen ja rahoitusmallien sekä oikeudenmukaisen yhteistyön ympärille. Lisäksi yhdessä ryhmässä keskusteltiin paljon oikeudenmukaisesta tiedon jakamisesta ja käytöstä.

Keskustelu reiluudesta liittyi erityisesti alkutuottajien asemaan maatalousteknologisissa arvoketjuissa. Yksi keskustelija esitti kysymyksen, miten lisäarvon oikeudenmukainen jakautuminen varmistetaan teknologisessa verkostossa ja arvoketjussa. Keskustelijoiden mukaan informaatioteknologiaan ja satelliittipaikannukseen perustuvat täsmä- ja tarkkuusviljelymenetelmät voivat parantaa maatilojen resurssitehokkuutta erityisesti kehittämishakuisilla edelläkävijätiloilla, jotka osaavat hyödyntää investointitukia. Samalla on mahdollista, että passiivisemmat ja vanhempaa konekantaan hyödyntävät tilat jäävät jälkeen maatalousteknologisessa kehityksessä.

Keskustelijoiden mukaan monilla tiloilla ei myöskään ole varaa uusiin täsmäviljelyä tukeviin teknologioihin. Urakoitsijapalveluiden hyödyntämistä ehdotettiin vaihtoehdoksi maatilojen omille koneinvestoinneille ja ”itse tekemisen kulttuurille”. Kannatusta saivat myös toimenpiteet, joilla tuetaan hajautettuja arvoketjuja esimerkiksi energiatehokkuuden ja biokaasutuotannon kehittämisessä. Myös tilusjärjestelyt nostettiin kahdessa ryhmässä esiin keinona parantaa teknologista arvoketjua. Uusien teknologioiden oikeudenmukainen hinnoittelu

nostettiin esiin tilanteessa, jossa kone- ja laitevalmistajat saattavat korottaa hintoja samalla, kun investointeja tuetaan julkisin varoin.

Keskustelu maatalousteknologisen tutkimuksen, kehittämisen ja innovaatioiden (tki-toiminta) oikeudenmukaisista rahoitusmalleista korosti julkisen ja yksityisen sektorin yhteisiä panostuksia rahoitukseen. Valtion panostukset perustutkimukseen nähtiin tärkeinä ja vastaavasti valtion toteuttamia leikkauksia yliopistojen tutkimusrahoitukseen tulevaisuuden kannalta haitallisina. Valtion ja tukipolitiikan rooli nähtiin tärkeänä digi- ja älymaatalouden tki-toiminnassa. Keskustelijat katsoivat, ettei maatalousteknologian kehittämistä voi jättää yksin yritysten harteille, koska yritysten tki-panostukset siirtyvät helposti tuotteiden hintoihin.

Toisaalta yrityksille toivottiin merkittävämpää roolia tutkimusohjelmien määrittelyssä. Toivottiin enemmän ihmiskuntaa ja yhteiskuntaa pitkäkestoisesti hyödyttäviä tutkimusohjelmia. Yhdessä ryhmässä tutkimusrahoituksen oikeudenmukaisuutta määritettiin sen mukaan, kuinka laajasti tutkimuksen hyödyt leviävät yhteiskuntaan. Tutkimuksen lisäksi erityisesti startup-yritysten kannalta pidettiin tärkeänä teknologioiden lanseeraamisen, skaalaamisen ja kaupallistamisen tukemista. Tässä julkisilta rahoittajilta kaivattiin enemmän riskinottoa.

Oikeudenmukainen yhteistyö arvoketjuissa ja verkostoissa nähtiin tärkeänä erityisesti niiden kannalta, joilla on käytössään pienimmät voimavarat. Yksittäisen viljelijän osa maatalousteknologisessa murroksessa nähtiin haastavana: miten viljelijä osaa valita laajasta teknologioiden kirjosta itselleen parhaiten sopivat ja ilmastotehokkaimmat teknologiat? Maatalousteknologisen tiedon saatavuuden parantaminen ja tiedon liikkuminen ja viestintä nähtiin keinona vähentää epätasa-arvoa verkostoissa.

Laajempaan tukiverkoston perustuva monitoimijamalli sai yhdessä keskustelussa laajaa kannatusta maatalousteknologisten innovaatioiden toteuttajana. Maailmanlaajuinen yhteistyö yhteisten pelisääntöjen luomiseksi erityisesti Kiinan, EU:n ja Yhdysvaltojen kesken nähtiin keskeisenä tekijänä reilun maatalousteknologisen murroksen mahdollistajana. Yksi keskustelija esitti huolen, että yhden talousalueen sisäiset politiikkakeinot saattavat johtaa ympäristövaikutusten vuotoon muualle. Green deal -ohjelmaan sisältyvät hiilitulit nähtiin oikeansuuntaisena keinona. Tarvetta nähtiin myös ruoka- ja energiajärjestelmän toimijoiden yhteistyölle, jotta fossiilisen energian päästöjen hallintaan saataisiin kokonaisvaltaisempia ratkaisuja.

Teknologian roolia maataloustiedon keräämisessä ja hyödyntämisessä käsiteltiin laajasti. Alkutuotannon edustajat korostivat maatalouden roolia hiilensidonnassa, mutta samalla keskustelijat kaipasivat hiilijalanjälkilaskentaan yhtenäistä standardia. Hiilensidonnasta tukemista julkisilla varoilla tai CAP-tuella ei pidetty järkevänä, vaan toivottiin markkinaehtoista järjestelmää ja hiilensidontamarkkinoita.

Nykyistä hiilijalanjälkilaskentaa kuvailtiin ”villinä pelinä” ja se nähtiin ”konsulttien kulta-munana”. Satelliittivalvontojen oikeudenmukaisuuden kannalta nähtiin riskinä, että julkinen ja avoin satotieto muuttuu kauppatavaraksi, jonka avulla voidaan vaikuttaa markkinahintoihin. Lisäksi valvontakeinoilta toivottiin enemmän ohjaavaa ja neuvonnallista suuntaa rangaistusten sijaan. Satelliittivalvontaa pidettiin kuitenkin oikeudenmukaisena maataloustukien maksun perusteena ja tukien väärinkäytön ehkäisijänä, joka myös vähentäisi viranomaisten

valvontatyön määrää pellolla. Nostettiin myös esiin tuottajien haluttomuus luovuttaa omia peltotietojaan julkiseen käyttöön.

"Pelätään sitä, et se data on omaisuutta, ja pelätään et se omaisuus lähtee valumaan muualle... Se pitäis saaha just se ymmärrys että jos se data jaetaan, ni se on taas vähän niinku maksu siihen, et sitä dataa jalostetaan ja sit sieltä tulee taas enemmän hyötyä sille viljelijälle kuitenkin takaisinpäin."
(maatalouskauppa)

Toisaalta ryhmässä oltiin yksimielisiä siitä, että tietojen kattava kerääminen ja luovuttaminen hyödyttää lopulta kaikkia ja myös itse viljelijää. Keskusteltiin tarpeesta perustaa kotimainen "tietopankki", jotta hajanaisia viljelytietoja, säätietoja ja maaperäanalyysijä saataisiin jalostettavaksi yhteiseen käyttöön. Rajapinnan käytännön toteuttajaksi ehdotettiin Ruokavirastoa ja rahoittajaksi Makenaa.

Kansallisen peltotietokannan perustamista pidettiin tärkeänä ja vastaavasti konevalmistajien omia tietojärjestelmiä "sekametelisoppana". Toisaalta toivottiin viljelijöiltä enemmän panostusta kirjanpitoon. Tällaisen tietokannan tai rajapinnan muodostajaksi toivottiin aluksi julkista tahoa ilmastonmuutoksen hillinnän ja hiilensidonnan perusteella. Tässä yhteydessä esille nostettiin myös tietojärjestelmälain uudistus. Tiedon omistajuuden määrittelyyn toivottiin panostusta uusissa järjestelmissä, jotta viljelijä voisi hallita antamiensa tietojen jakamista.

Taulukko 4. Maatalousteknologian murroksen keskusteluista tunnistetut keskeiset oikeudenmukaiset politiikkakeinot ja oikeudenmukaisuuden perusteet.

Politiikkakeinot	Oikeudenmukaisuus
Panostukset tutkimukseen ja innovaatioihin (erityisesti valtio, mutta myös yritykset). Tiedon saatavuus liittyen uusiin teknologioihin ja niiden soveltavuuteen. Uuden teknologian käyttöönoton edistäminen tukien avulla (esim. täsmäviljely). Tietojärjestelmien yhteensopivuuden parantaminen ja tiedon laatu.	Sen huomioiminen, kuka oikeastaan hyötyy politiikasta (millaiset viljelijät, tekniikan kehittäjät, jälleenmyyjät). On tärkeää, että julkiset tuet hyödyttävät yhteiskuntaa laajasti. Erilaisten näkökulmien huomioon ottaminen. Erityisesti erilaisten tilojen oikeus tietoon uusista teknologioista. Oikeus omiin tietoihin ja myös hyötyyn, joka tiedon jakamisesta tulee. Globaalisti samat vaatimukset.

3.4 Ruokateknologian murrospolku

Keskustelu ruokateknologisen murroksen oikeudenmukaisuudesta eteni toisaalta ruokateknologian kehitystä säätelevän lainsäädännön oikeudenmukaisuuteen ja toisaalta reiluun tukipolitiikkaan ja rahoitusmalleihin. Yksityisten politiikkakeinojen osalta korostui ketjunäkökulma

ja oikeudenmukaisuus sekä tuottajien että kuluttajien suuntaan. Ruokateknologioina käsiteltiin sekä uusia kasviproteiinituotteita että uudempaa solumaataloutta ja soluviljelyä. Lisäksi viitattiin sienten, levien ja hyönteisten jalostuksen teknologioihin, ”labralihaan” sekä vertikaaliviljelyyn.

Ruokateknologian sääntelyn kannalta keskusteltiin muun muassa uuselintarvikelainsäädännöstä sekä EU:n geenieditointiin liittyvästä lainsäädännöstä. Keskustelijat totesivat, että pienet yritykset eivät tunne uuselintarvikelainsäädäntöä riittävän hyvin. Soluviljelyn vaatima uuselintarvikehyväksyntä nostettiin esiin mahdollisena oikeudenmukaisuuskysymyksenä, koska kyseessä on iso innovaatio ja rahallinen satsaus patenteineen ja suojauksineen erityisesti pienelle yritykselle. Yksi keskustelija ehdotti julkisen tuen maksamista niille varhaisen vaiheen yrityksille, jotka läpäisevät uuselintarvikelupaprosessin.

EU:n lainsäädännön katsottiin laahaavan jäljessä geenieditoinnin suhteen ja geenieditoinnin lukemista GM-tekniikaksi pidettiin ”EU:n suurimpana tyhmänä päätöksenä”. Geenieditoinnin katsottiin antavan kasvivalostukselle paremmat mahdollisuudet vastata muuttuviin olosuhteisiin ja mahdollistavan nopeamman kehitystyön.

Sääntelyn liittyen puhuttiin myös kasvipohjaisten tuotteiden määrittämisestä, nimeämisestä ja semantiikasta. Hyönteisalan sääntelyn puolella toivottiin fraktiointilupia, jotka helpottaisivat hyönteisruokien kehittelyä. Hiilijalanjälkilaskennan yhtenäistämisestä ja luotettavuudesta tuli paljon kommentteja, joissa korostettiin tarvetta todennetulle ja vakioidulle hiilijalanjälkilaskennalle.

Nykyistä ”ylläpitävää” ja ”säilyttävää” maatalouspolitiikkaa ja tukipolitiikkaa pidettiin epäoikeudenmukaisena eri proteiini lähteiden tuotannon erilaisen kohtelun vuoksi. Keskustelijat kaipaivat tasavertaisia mahdollisuuksia erilaisille ravinnontuotantomuodoille, oli kyseessä sitten pelto-, eläin-, vesi- tai mikrobi proteiinin tuotanto. Lisäksi CAP-uudistuksen päätöksentekoprosessia kritisoitiin hyvien tavoitteiden ”vesittämisestä”.

Eräs keskustelija piti olosuhde- ja paikkariippumatonta tuotantoteknologiaa ”ainoana tapana turvata riittävä globaali ravinnonsaanti”. Toisaalta epäreiluna pidettiin myös sitä, että keskitytään vain uusiin ruoantuotantotapoihin ja unohdetaan kehittää ”vanhantyylistä” tuotantoa, jossa siinäkin on paljon parantamisen mahdollisuuksia. Samalla painotettiin ruokajärjestelmän huoltovarmuutta ja muutosjoustavuutta kansallisella tasolla:

”Mikä se Suomen hyvä tässä on, millä tasolla ja mitä meidän pitäisi täällä viljellä, jotta meillä säilyy huoltovarmuus, jos tulee kriisi mikä katkasee sitten näitä meidän raaka-aineketjuja et me ei saadakaan enää sitä härkäpapua sieltä tai me ei saada hernettä sieltä Ranskasta. Eli että meillä pitää olla semmonen järjestelmä mikä kestää tällaset hiccupit [pienet takaiskut] ja se on mun mielestä, puhutaan siitä reiluudesta niin se on myöski tosi tärkeä näkökulma.” (valtios tutkimuslaitos)

Keskusteluissa käsiteltiin paljon erilaisia tutkimus- ja kehitystoiminnan rahoitusmalleja erityisesti pienten yritysten ja startup-yritysten tarpeisiin. Pienten yritysten nähtiin tarvitsevan enemmän tiedollista tukea ”tukiviidakossa” verrattuna suurempiin yrityksiin, joilla on enemmän voimavaroja. Julkisten keinojen ryhmässä keskustelijat toivoivat veropolitiikan ohjaavan tehokkaampiin investointeihin.

Elintarvikealan melko näkymätöntä roolia hankerahoituksissa harmiteltiin. Yksi keskustelija toivoi täsmäpanostuksia Suomen nykyisten ruokateknologisten ”keihäänkärkien” tutkimukseen, mutta toisessa ryhmässä esitettiin vaatimus tutkimuskohteiden selkeämmästä määrittelystä tulevaisuuslähtöisesti. Suomen valtion Ilmastorahaston tuet herättivät ristiriitaisia näkemyksiä: toisaalta kritisoitiin valtion roolia yritysten pääomasijoittajana, mutta toisaalta valtion roolia uuden yritystoiminnan mahdollistajana pidettiin hyvänä asiana tulevaisuuden kannalta. Keskeisenä keinona ruokateknologisen murroksen edistämiseksi nähtiin se, kuinka tutkimuksesta saadaan liiketoimintaa ja kuinka keksinnöt kaupallistetaan vientituotteiksi saakka.

Keskustelijat näkivät yritysten toteuttaman politiikan ja keinovalikoiman vaikuttavan arvoketjun oikeudenmukaisuuteen. Yksityisinä keinoina mainittiin muun muassa hankintapolitiikka, hinnoittelupolitiikka, vastuullisuusohjelmat, yritysviestintä ja yhteiskuntasuhteiden hallinta.

Kuluttajanäkökulmasta keskustelijat nostivat esiin muun muassa kuluttajan taloudelliset mahdollisuudet hankkia korkeamman lisäarvon tuotteita ja sosioekonomisen oikeudenmukaisuuden. Teollisuuden erityisen tärkeänä tehtävänä nähtiin kuluttajarajapinnan vaihtoehtojen esiintuominen ja niistä kertominen. Keskustelijoiden mukaan kuluttajakäyttäytymiseen vaikuttaminen ja kuluttajahyväksynnän kasvattaminen ovat keskeisiä keinoja uusilla teknologioilla tuotettujen tuotteiden edistämiseksi.

Teollisuusyrityksiä pidettiin tärkeinä toimijoina myös sopimustuotantoketjuihinsa kautta ja erityisesti kasvipohjaisen ruoantuotannon arvoketjuihin kaivattiin lisää toimijoita ja arvoa. Kasvipohjaisten raaka-aineiden hinnanmuodostuksen mekanismiin kaivattiin uudistusta, sillä tällä hetkellä esimerkiksi elintarvikehärkävavusta teollisuus maksaa rehun hinnan. Yritysten omistajataustan merkitys nostettiin esiin erityisesti sen suhteen, kehittävätkö omistajat arvoketjua pitkäjänteisesti vai maksimoivatko voittoja lyhytjänteisesti. Yritysten vastuulle nimettiin arvon ja kannustimien tuominen alkutuotantoon yhdessä julkisen politiikan ja tukien kanssa. Yritysten edustajat korostivat myös ruokateknologisen murroksen synnyttämää taloudellista hyvinvointia ja työpaikkoja Suomessa.

”Ja se miten mä nään ruokamurroksen oikeudenmukaisuuden on et se, kun ruokailutottumukset muuttuu sekä Suomessa että globaalisti, niin miten me pystytään vastaamaan siihen että uudessa ruokajärjestelmässä kukaan ei jää jälkeen, meillä on töitä mahdollisimman monelle Suomessa, meillä jää euroja Suomeen ja tässä sitten teknologialla on valtava merkitys.”
(elintarviketeollisuusyritys)

Ruokapalveluiden ja julkisten hankintojen rooli kokeilujen toteuttajana sekä uutuuksien esittelijänä ja uusien asioiden jalkauttajana nähtiin keskeisenä. Horeca -sektorin kehitystä esimerkiksi kasviperäisten vaihtoehtojen tarjoamisessa pidettiin huikeana. Erään keskustelijan mukaan uutuudet siirtyvät keihäänkärkiravintoloista kuluttajapöytään nykyisin paljon aiempaa nopeammin. Myös terveystieteitä käsiteltiin. Julkisen keskustelun katsottiin keskittyneen liikaa hiilensidonnalle ja toivottiin laajempaa keskustelua ruokajärjestelmän vaikutuksista ympäristön tilaan sekä ympäristö- ja terveystieteiden yhdistämistä.

Taulukko 5. Ruokateknologian murroksen keskusteluista tunnistetut keskeiset oikeudenmukaiset politiikkakeinot ja oikeudenmukaisuuden perusteet.

Politiikkakeinot	Oikeudenmukaisuus
<p>Tutkimuksen ja innovaatioiden kehittämisen tukeminen (tehokkuus, kokonaisvaltainen näkökulma, erilaisten yritysten huomioiminen, kaupallistaminen)</p> <p>Uuselintarvikkeiden sääntelyn ja EU:n geeniedityspolitiikan kehittäminen</p> <p>Yritysten innovointi ja yritysvastuupolitiikka, myös kuluttajien tarpeisiin vaikuttamista</p> <p>Maataloustukien ja elintarvikeyritysten tarpeiden parempi yhteensovittaminen</p> <p>Informaatio-ohjaus: ympäristömerkit, luotettava hiilijalanjäljen laskenta.</p>	<p>Tärkeää tunnustaa</p> <ul style="list-style-type: none"> • erilaisten elintarvikeyritysten tarpeet ja mahdollisuudet hyödyntää tukijärjestelmiä • erilaiset kuluttajat (sosioekonomiset ryhmät) <p>Tasapuolisuus uuden ja vanhan teknologian välillä: tärkeää myös kehittää olemassa olevaa</p> <p>Hyötyjen tasapuolinen jakautuminen, vastuu koko ruokaketjun näkökulmasta, ei vain omien hyötyjen maksimointi</p> <p>Julkisten varojen tehokas käyttö, tasapuoliset ehdot</p> <p>Työllisyys ja elinkeinomahdollisuudet Suomessa</p> <p>Ruokaturva ja kotimaisen tuotannon merkityksen kautta.</p>

4. Yhteenveto

Ryhmäkeskustelut tuottivat monipuolisia näkemyksiä ruokamurroksen reiluudesta ja politiikkakeinojen oikeudenmukaisuudesta. Maankäytön, ruokavalioiden sekä maatalous- ja ruokateknologioiden murros koskettaa kaikkia, mutta niiden vaikutukset kohdistuvat eri ryhmiin eri tavalla. Myös oikeudenmukaisuuden eri ulottuvuudet painottuvat hieman eri tavoin eri murrospoluilla.

Maankäytön murrospolun politiikkatoimet koskettavat erityisesti viljelijöitä. Toimien vaikutukset eri alueilla ja tiloilla on arvioitava tarkkaan politiikkatoimia valmisteltaessa ja toteutettaessa. Monipuolinen ja tilakohtaisesti sovellettava keinovalikoima tukee oikeudenmukaisuutta ja auttaa viljelijöitä ottamaan huomioon eri tilanteisiin sopivat ratkaisut. Turvemailta tulevien päästöjen vähentäminen vaatii kuitenkin myös aidosti uusia politiikkakeinoja, niin kannustimia kuin sääntelyä, alueellisesti vaikuttavien ratkaisujen etsintään.

Ruokavaliomurrospolun keskusteluissa korostuivat pehmeät ohjaukeinot, oli sitten kyse tiedollisesta ohjauksesta tai tuuppauksesta. Nämä keinot nähtiin oikeudenmukaisuuden kannalta helpompina toteuttaa: kuluttajia on vaikea säännellä suoraan. Keskustelijat korostivat myös julkisten ruokapalveluiden roolia. Niiden toiminta nähtiin vaikuttavana ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta vahvistavana terveellisen ja kestäväen ruokavaliion ohjauksessa. Ruokavaliomurrospolun keinojen valmistelussa ja toteutuksessa on oltava tarkkana, jotta toimet eivät vahvista olemassa olevia sosioekonomisia eroja ravitsemuksessa. Myös vaikutukset maatalouteen on huomioitava.

Keskustelu maatalousteknologisen murroksen reiluudesta tiivistyi oikeudenmukaisten arvokehtajujen, rahoitusmallien, tutkimuksen ja tiedon käytön ympärille. Poliitiikkakeinojen suunnittelussa on arvioitava, kenellä on varaa lähteä mukaan uusien teknologioiden (esim. täsmävilljely, biokaasutuotanto) murrokseen ja kuka lopulta niistä hyötyy. Erityisesti alkutuottajien asema teknologioiden kehityksessä, käyttöönotossa ja arvonnissäissä on huomioitava. Muuten riskinä on, että teknologioiden kehitys eriarvoistaa viljelijöitä entisestään. On tärkeää, että julkinen tuki innovaatioihin ja tutkimukseen hyödyttää yhteiskuntaa laajasti. Tiedollisen tasavaruuden kannalta myös oikeus tietoon ja sen avoimuuteen vaatii kriittistä tarkastelua.

Uusien ruokateknologioiden murrospolulla pohdituttivat osin samat asiat. Tällä murrospolulla enemmän huomiota saivat kuitenkin vallitsevia ruokateknologioita horjuttavat uudet yritykset ja niiden mahdollisuudet toimia kotimaisilla markkinoilla ja nykyisen elintarvikelainsäädännön puitteissa. Oikeudenmukaisuuden kannalta on tärkeää tunnistaa erilaisten yritysten tarpeet uusien ratkaisujen etsimisessä ja toteutuksessa. Erityistä huomiota on kiinnitettävä pienten ja keskisuurten ja startup-yritysten mahdollisuuksiin, kykyihin ja resursseihin toimia nykyisessä rahoitus- ja sääntely-ympäristössä. Tämän murrospolun sisällä haastettiin myös suoraan valitseva maataloustukipolitiikka. Keskustelussa kaivattiin tasavertaisia mahdollisuuksia erilaisille tuotantomuodoille, oli kyseessä sitten pelto-, eläin-, vesi- tai mikrobiproteiinin tuotanto. Keskusteluissa korostettiin myös, että uusien ruokateknologioiden lisäksi kehittämisvoimavarja on suunnattava myös ”vanhaan”, jossa siinäkin on paljon parantamisen mahdollisuuksia. Tällä murrospolulla korostuivat myös huoltovarmuuskysymykset: uusia teknologioita on kehitettävä niin, että ne tukevat kotimaista tuotantoa ja elinmahdollisuuksia tiloilla.

Kaikissa ryhmissä julkisen keskustelun katsottiin painottavan liikaa ilmastonmuutoksen hillintää: näkökulmaa on laajennettava myös muihin ruokajärjestelmän ympäristövaikutuksiin, kuten luonnon monimuotoisuuteen sekä huomioitava myös sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset vaikutukset. Globaalin oikeudenmukaisuuden näkökulmat eivät tulleet keskusteluissa vahvasti esiin. Sen sijaan ruokajärjestelmän rakenteellinen oikeudenmukaisuus oli vahvasti läsnä.

Rakenteellisessa oikeudenmukaisuudessa korostuvat erityisesti viljelijöiden jo heikko asema ja olemassa olevat arvojärjestykset, jotka rajaavat uusien elintarvikeyritysten toimintamahdollisuuksia ruokajärjestelmässä. Murros ei saisi ainakaan vahvistaa olemassa olevia ongelmia. Keskustelijat linkittivät tiedollisen tasa-arvon vahvasti myös rakenteelliseen oikeudenmukaisuuteen. Keskustelussa tunnistettiin hyvin ja monipuolisesti erityisryhmiä, jotka on tunnistettava reilua ruokamurrosta toteutettaessa. Uusien kyvykkyyksien tai koulutus- ja työllisyysmahdollisuuksien rakentamisesta puhuttiin kuitenkin vähemmän.

Kaiken kaikkiaan keskustelijat suhtautuivat melko kielteisesti julkiseen sääntelyyn niin veropolitiikan kuin normiohjauksen osalta. Erilaiset vapaaehtoisuutta ja tiedonvälitystä painottavat pehmeämmät toimet saivat paljon enemmän huomiota ruokamurroksen oikeudenmukaisista keinoista puhuttaessa. Reilun ruokamurroksen kannalta tämä on kriittinen kysymys: voidaanko toimien tasavertaisuus ja vaikuttavuus myös ilmaston kannalta taata näillä keinoin? Ja minkälaisen julkisen ohjauksen toimet lopulta tarvitsevat?

Oikeudenmukaisia keinoja pohdittaessa on tärkeää, että otetaan riittävän laaja näkökulma siihen, keitä ja mitä tarkasteluissa on otettava huomioon. Näin oikeudenmukaisuus ei pelkisty vain saavutettujen etujen puolustamiseksi, vaan se voi mahdollistaa paremman ruokajärjestelmän aikaansaamisen. Rakentavassa hengessä käydyt fokusryhmäkeskustelut osoittivat, että ruokajärjestelmän toimijoiden yhteistyöllä voidaan päästä eteenpäin.

Keskusteluissa esiin nostetut politiikkakeinot

Maankäytön murrospolku

Julkiset politiikkakeinot	Yksityiset politiikkakeinot
<p>Kannustimet viljelymenetelmille: kerääjäkasvit, säätösalaajitus, talviaikainen kasvi- peitteisyys, suorakylvö, pitkäikäiset nurmet, kosteikkoviljely</p> <p>Alueellinen ja tilakohtainen valinnanmah- dollisuus</p> <p>Hiilitehokkuuskatselmukset neuvontajär- jestelmään</p> <p>Tilusjärjestelyt ja ”peltopankit”</p> <p>Turvemaiden luokittelun selkiyttäminen</p> <p>Ympäristökorvausten tason nostaminen</p> <p>Huoltovarmuuden turvaaminen</p> <p>Lannankäsittelyn ympäristöluvit jous- tavammaksi</p> <p>Tuet biokaasujärjestelmän logistiikkaan</p> <p>Tukien rajaaminen aktiiviviljelijöille</p> <p>Ohjelmakausien pidentäminen</p> <p>Viestinnälliset keinot</p> <p>Hiililaskennan yhdenmukaistaminen</p> <p>Ennallistamis- ja metsitystuet pienille ja heikosti tuottaville turvepelloille</p> <p>Tuet taimien hankintaan ja heinätorjun- taan turvepelloja metsitettäessä</p> <p>Tukirahojen riittävyyden varmistaminen</p> <p>Viljelyn ohjaaminen kivennäismaille tuki- politiikalla</p> <p>Turvemaiden ja eläinperäisen tuotannon yhteyden huomioiminen</p>	<p>Yritysten hiilineutraaliustavoitteet toimi- tusketjussa</p> <p>Hiiliviljelykoulutukset viljelijöille</p> <p>Kustannusten jakaminen oikeudenmukai- sesti toimitusketjussa</p> <p>Markkinaohjausjärjestelmän rakentami- nen hiilensidonnalle</p> <p>Hiilipörssi</p> <p>Hiilipäästöjen kompensoinnin mahdolis- taminen maatilatasolla</p> <p>Pakkausmerkinnät tuotteen hiilitasapai- nosta</p> <p>Yritysten maksamat vastuullisuuslisät tuottajille: laiduntaminen, hiilensidonta</p> <p>Vuokramaiden vuokra-aikojen pidentämi- nen</p>

Ruokavalion murrospolku

Julkiset politiikkakeinot	Yksityiset politiikkakeinot
<p>Ravitsemussuositukset julkisten ruokapalvelujen ohjaajina</p> <p>Kokonaisvaltaisen ympäristötiedon viestiminen kuluttajalle, ei vain hiilijalanjälkitietoa</p> <p>Julkisten ruokapalveluiden panostukset kasvipainotteisen ruuan makuun ja houkuttelevuuteen</p> <p>Reseptiikan kehittäminen</p> <p>Kuntien rekrytointikriteerien päivittäminen</p> <p>Ruoka-asioiden sisällyttäminen koulujen opetukseen</p> <p>Räätälöity ruokavalio-ohjaus miehille</p> <p>Positiivinen ja syyllistämätön viestintä</p> <p>Ruokailutilojen huomioiminen rakennusten investointivaiheessa</p> <p>Ruokavaliosiihtymän kotimaisuusasteeseen vaikuttaminen</p> <p>Kotimaisen kalan saatavuuden parantaminen politiikkatoimilla</p> <p>Hiilijalanjälkilaskennan yhtenäistäminen</p> <p>Ei-toivottujen vaikutusten ennakointi esim. lihaveron suunnittelussa</p> <p>Vanhusten, sairaiden ja lasten tarpeiden tunnistaminen</p> <p>Ruokakasvatusnäkökohtien liittäminen hankintasopimukseen ja kouluruokailuun</p> <p>Palvelumuotoilu julkisissa ruokapalveluissa</p> <p>Ruokakulttuurin alueellisten erojen huomiointi</p>	<p>Helppokäyttöisten kasvipainotteisten valmisruokien tarjonta</p> <p>Horeca-asiakkaiden kouluttaminen</p> <p>Riskien jakaminen yhteisesti toimitusketjussa</p> <p>Yksityisten ruokapalveluiden tarjonnan muuttaminen kasvipainotteisemmaksi ja viestintä uutuuksista</p> <p>Tuuppaaminen eli nudging</p> <p>Kotimaisten kasviproteiinien tarjonnan ja vaihtoehtojen lisääminen</p> <p>Kaupan kampanjat: kala, kasvikset, sato-kausituotteet</p> <p>Liha- ja meijeriyritysten vähähiilisyyspolitiikat toimitusketjussa</p> <p>Kaupan tarjoama hiilijalanjälkitieto</p> <p>IT-firmojen teknologiat jäljitettävyyden kehittämisessä</p> <p>QR-koodien hyödyntäminen</p>

Maatalousteknologian murrospolku

Julkiset politiikkakeinot	Yksityiset politiikkakeinot
<p>Täsmäviljelyteknologian tukeminen</p> <p>Hajautetun tuotannon tukeminen, esim. biokaasu</p> <p>Energia- ja maatalousteknologian yhdistetyt politiikkatoimet</p> <p>Ympäristövaikutusten vuodon estäminen esim. Green Deal -ohjelmassa</p> <p>Tilusjärjestelyt</p> <p>Panostukset ja tuet tutkimus- ja kehittämistoimintaan</p> <p>Yliopistojen tutkimusrahoituksen leikkausten välttäminen</p> <p>Perustutkimuksen tukeminen</p> <p>Yhteiskuntaa laajasti hyödyttävän tutkimuksen tukeminen</p> <p>Tutkimustiedon jalkauttaminen yritysten innovaatioihin</p> <p>Julkisten rahoittajien riskinottokyvyn lisääminen</p> <p>Startup -yritysten tuoteputken tukeminen</p> <p>Parlamentaarinen työryhmä/ standardimalli yhtenäisen hiililaskennan standardin kehittämiseen</p> <p>Kannustimet viljelijöille luovuttaa dataa avoimeen käyttöön</p> <p>Tietopankki/ maatalousdataportaali valtakunnallisen peltotiedon keräämiseksi, esim. Makeran rahoittamana ja Ruokaviraston toteuttamana</p> <p>Tiedonkeruuhjelmien keskinäisen rajapinnan kehittäminen</p> <p>Satelliittivalvonta oikeudenmukaisen maataloustukien maksun perustana</p> <p>Tietojärjestelmälaki tietojenvaihdon mahdollistajana</p> <p>Kannustimet maatilojen kirjanpidon laadun parantamiseen</p>	<p>Urakoitsijapalveluiden hyödyntäminen</p> <p>Konevalmistajien hinnoittelupolitiikka</p> <p>Teknologian tarjonta: satelliittipaikantimet, dronet, hukkalämmön kierrätys, kasvi-huoneteknologiat</p> <p>Yritysten merkittävämpi rooli tutkimusohjelmien määrittelyssä</p> <p>Yritysten ja valtion yhteisten tavoitteiden määrittely</p> <p>MTK:n, ProAgrian ja yritysten rooli teknologian koekäytön edistämässä</p> <p>Maatalousteknologisen tiedon laajan jalkautumisen turvaaminen</p> <p>Teknologian lisäarvon oikeudenmukainen jakaminen</p> <p>Ideoiden kaupallistamisen nopeuden lisääminen</p> <p>Laajempaan tukiryhmään perustuvan monitoimijamallin soveltaminen</p> <p>Free actor –toimijat törmäyttävät monitoimijaverkostoissa</p> <p>Yliopistojen ja yksityisen sektorin tiiviin yhteistyön lisääminen</p> <p>Tuottajien yhdistyminen tuottajien markkina-aseman parantajana</p> <p>Datan jalostajien vastuullisuus</p> <p>Tekniikan käyttökoulutuksen lisääminen</p> <p>Konevalmistajien tietojärjestelmien yhtenäistäminen</p> <p>Hiilensidonnann markkinajärjestelmän kehittäminen</p>

Ruokateknologian murrospolku

Julkiset politiikkakeinot	Yksityiset politiikkakeinot
<p>Pienten yritysten osaamisen parantaminen tukihaussa</p> <p>Veropolitiikalla tukea tehokkaisiin investointeihin</p> <p>Keihäänkärkihankkeiden tukeminen</p> <p>Hankkeiden päällekkäisyyksien vähentäminen</p> <p>Julkisten tukien ajoittaminen perustamis- ja kaupallistamisvaiheeseen, ei jatkuvakes- toista tukemista</p> <p>Ilmastorahaston sijoitukset kasvuyrityksiin</p> <p>Kilpailulainsäädännön päivittäminen ympäristöyhteistyöhön liittyen</p> <p>EU:n lainsäädännön muuttaminen geenieditoinnin suhteen</p> <p>Uuselintarvikelainsäädäntöön liittyvä kou- lutus pienyrittäjille</p> <p>Uuselintarvikelupaprosessin kustannus- ten kompensointi varhaisen vaiheen yrityk- sille</p> <p>Kasvipohjaisten tuotteiden määrittelyn/ni- meämisen selkiyttäminen</p> <p>Rahoitusmallit tutkimuksen ja yritysten yh- teistyöhön</p> <p>Huoltovarmuudesta ja ruokajärjestelmän muutosjoustavuudesta huolehtiminen</p> <p>Ammattikeittiöt/Horeca -sektori kokeile- vat, esittelevät ja jalkauttavat uusia tuotteita</p> <p>Eri ravinnontuotantomuotojen tukien yh- denvertaistaminen: pelto-, eläin, vesi- ja mikrobiproteiini</p> <p>Hiilijalanjätkilaskennan yhdenmukaista- minen</p> <p>CAP -uudistuksen politiikkaprosessin pa- rantaminen</p>	<p>Toimitusketjujen kokonaisvaltainen ke- hittäminen yhteistyössä</p> <p>Alkutuotannon toimijoiden motivoiminen mukaan hankkeisiin</p> <p>Vakiintuneiden yritysten ja startup -yri- tysten yhteistyön kehittäminen</p> <p>Vastuullisuusohjelmat</p> <p>Yritysviestintä</p> <p>Yhteiskuntasuhteiden hallinta</p> <p>Yritysten viestintäkeinot vaihtoehtojen tunnettuuden lisäämisessä</p> <p>Vastuullinen hankintapolitiikka</p> <p>Isojen investointien käyttötarkoituksen muuttamisen ennakointi</p> <p>Reilun ruoan tuotemerkkien yksinkertais- taminen</p> <p>Arvon ja kannustimien tarjonta alkutuo- tantoon yhdessä julkisten kannustimien kanssa</p> <p>Hinnoittelupolitiikan kehittäminen, esim. elintarvikehärkäpapu</p> <p>Kotimaisten kasviproteiinien kilpailuky- vyn parantaminen</p> <p>Kuluttajakäyttäytymiseen/ kuluttajahy- väksyntään vaikuttaminen maulla, edulli- suudella ja tuoteketjun läpinäkyvyyden pa- rantamisella</p> <p>Ravitsemuksellisen laadun huomioimi- nen kehitystyössä</p> <p>Tuotteiden markkinoilletuonnin ajoitus ja kysynnän yliarvioinnin</p> <p>Olosuhde- ja paikkariippumattoman tuo- tannon kehittäminen</p> <p>Ympäristö- ja terveysviestinnän yhdistä- minen</p> <p>Sosioekonomisen oikeudenmukaisuu- den huomioiminen hinnoittelussa</p> <p>Teknologian hyötyjen oikeudenmukainen jakaminen ketjussa</p>

